

NEFEHÂTÜ'L-ÜNS

Hint, İran ve Anadolu-Rumeli mutasavvıfları bu eserden geniş ölçüde faydalanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lâmî Çelebi, *Nefehâtü'l-Üns: Evliyâ Menkıbeleri* (haz. Süleyman Uludağ – Mustafa Kara), İstanbul 1995, hazırlayanların girişi, s. 18-47; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1967; Browne, *LHP*, III, 434-435; Storey, *Persian Literature*, I/2, s. 954-958; Asaf Hâlet Çelebi, *Molla Câmî: Hayatı, Şahsiyeti, Eserlerinden Parçalar*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Kanaat Kitabevi), s. 7, 62; Ali Asgar Hikmet, *Camî, Hayatı ve Eserleri* (trc. M. Nuri Gencosman), İstanbul 1991, s. 288-293; Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşebend: Hayatı, Görüşleri ve Tarikatı*, İstanbul 2002, s. 136, 233; W. Ivanow, "The Source of Jami's Nafahat", *JASB*, XVIII (1922), s. 385-402; XIX (1923), s. 299-303.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

NEFEL

(bk. TENFİL).

NEFES

(نفس)

Bektaşî tekkelerinde okunan
bestelenmiş ilâhî
(bk. BEKTAŞÎ MÜSİKİSİ).

NEFES

(النفس)

Sâlikin yaşadığı
yoğun tasavvufî halin
hafiflemesi neticesinde
duyduğu ferahlık,
ayrıca velilerin himmeti gibi
anamlarda kullanılan tasavvuf terimi.

Nefes kelimesini ilk sûfiler, "sâlikin ilâhî aşk ateşiyle yanıp tutuşan kalbinin bu ateşin hafiflemesi neticesinde rahatlığa kavuşması" anlamında kullanmışlardır. Kuşeyrî bu hali "gönlün gaybdan gelen lutuflarla rahatlaması" şeklinde tanımlamıştır. Bu âşkın mâşukla, sâlikin Hak'la ünsiyet halidir. Allah, Tûr'da dağa tecelli edince kendinden geçen Mûsâ'nın "sübhâneke" diyerek (el-A'râf 7/143) ayılıp rahatlaması bu hale örnek olarak zikredilir. Herevî sâlikin bu hali yaşamasını setr, tecelli ve temaşa halleriyle ilgili görmüştür. Çünkü bu üç hal sürekli ve şiddetli olursa sâlik sıkır ve sâlik bu halden kurtulup rahatlamaya (teneffüs) ihtiyaç duyar. Vaktini değerlendiren (sâhibü'l-vakt) ve hal sahibi olan sâlikler de rahatlamaya ihtiyaç duyan sâlikler gibidir. Ancak birincisi henüz müptedir, nefes sahibi müntehi, hal sahibi sâlik ise bu ikisinin arasında bir mertebededir.

Sonraki dönemlerde nefes kelimesi zikirle bağlantılı olarak ele alınmış, sûfinin alıp verdiği nefesleri denetim altında tutması ve her ânı değerlendirmesi önemli bir tasavvufî uygulama sayılmıştır. Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin bir nefesten diğeri zikirsiz geçmeyi kaybolmuş bir zaman olarak görmesi bu önemi vurgulamaktadır. Süleyman Çelebi'nin, "Her nefeste Allah adın de müdam" mısraı da bu anlayışı yansıtmaktadır. Allah ile huzur halinde iken alıp verilen nefeslerin sayılmasını sûfiler en faziletli amel diye kabul etmiştir. Hâcegân tarikatı ilkelerinden "hûş der-dem" "sâlikin nefesini bilinçli olarak alıp vermesi, nefesini gafletten koruyup Hakk'ın huzurunda bulunduğunun idraki içinde olması" anlamına gelir.

Tasavvufta velilerin nefesinde insanları etkileyen mânevî bir kuvvetin bulunduğuna inanılır ve onların nefesine "enfâs-ı şerefe, enfâs-ı tayyibe, enfâs-ı kudsiyye, nefes-i rahmânî, nefes-i hakkânî" gibi isimler verilir. Mânen ölmüş olanları tekrar hayata kavuşturduğu için böyle tesirli nefese Hz. İsmâ'nın ölümleri diriltmesine telmihen "dem-i İsmâ" denir, buna sahip evliya da "İsmî-nefes" olarak nitelenir. Ölümleri diriltten bu nefes İsrâfil'in sûra üflediği nefese de benzetilir. Halk arasında nefes etmek deyi mi "şifa bulması için hastaya dua etmek", nefesi sinmek ise "duanın etkisinin görülmesi" anlamına gelir. Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'e üflediği nefha ile (el-Hicr 15/29; Sâd 38/72) bu diriltici nefes arasında ilişkili kuranlar da vardır. Velinin nefes bağışlaması "sâlike himmet ve dua etmesi" demektir. Nefes kelimesiyle "üfleme" anlamındaki "nefs" (نفس) arasında bir anlam yakınlığı vardır. Hz. Peygamber'in Felak ve Nâs sûrelerini okuyup üflediği rivayet edilir. Hadiste, "Ruhulkudûs kalbime üfledi" şeklinde bir ifade geçtiğinden nefes (üfleme) vahiy türlerinden biri sayılmıştır (Süyûtî, I, 142). Gazzâlî bu anlamdaki nefesi ilham olarak kabul eder (*İhyâ*, III, 17).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, nefes kelimesini Allah'ın rahmân ismine nisbet ederek evrenin yaratılışı ve varlıkla ilgili bir kavram diye ele almıştır. İnsanın nefesi kelimenin, sesin ve sözün vücuda gelmesine, bu da birçok dilin ortaya çıkmasına sebep olur. Bütün kelimeler ses zemininde ve sestem olduğu gibi maddî ve mânevî bütün varlıklar da Allah'ın kelimeleridir. İbnü'l-Arabî, derya mürekkep olsa bile mürekkebin tükenip rabbın kelimelerinden tükenmeyeceğini bildiren âyetteki (el-Kehf 18/109) kelimeler ifadesini "varlıklar ve nesnelere" olarak yorumlamıştır. Her varlık ve

nesne "ol" (kûn) emriyle yaratıldığından (en-Nahl 16/40; Meryem 19/35) bu emrin sonucu olarak var olan bütün nesnelere aslında kelimedir. Nefes-i rahmânî de ilâhî isim ve sıfatların ayrıntılı hale geldiği bir mertebedir. Ayrıca, "Rabbimin nefesinin Yemen yönünden geldiğini hissediyorum" meâlindeki hadise dayanarak (*Müsned*, II, 541) Hakk'ın nefesi bulunduğunu belirten İbnü'l-Arabî bu anlamdaki nefesi "varlıkların ayınları üzerine yayılmış olan umumi vücut" veya "vücutun sûretlerini taşıyan heyülâ" şeklinde tanımlamış, arada fark bulunmakla beraber bunun filozofların tabiat dedikleri şeye benzediğini söylemiştir (*el-Fütûhât*, II, 257, 513; *Fuşûş*, s. 144). İbnü'l-Arabî, bu görüşlerin yanı sıra esasta bir ve tek olan sesin lafız ve kelimeler halinde çoğalması örneği üzerinde durarak bütün varlıkların tek ve hakiki varlığın yansımaları olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Dinî-tasavvufî Türk edebiyatında nefes genellikle Bektaşî ve Alevîler'in görüş ve düşüncelerini dile getiren manzumeler olup "dua" anlamında kullanılmıştır. Zaman içinde Sünnîler'in tekkelerinde makamla okunan dinî manzumelere "ilâhî" denilmesi yaygınlaşınca anlam daralmasına uğrayarak Alevî ve Bektaşîler'in cem âyinlerinde, ikrar ve kurban âyinlerinde ve diğer dinî toplantılarda okudukları manzumeler için de ilâhî karşılığı olarak "nefes" kullanılmıştır. Nefesler kendilerine özgü bir beste ile okunmak için yazılır. Nazım birimi dörtlük olup kafiyelenişi koşmaya benzer ve daha çok hece ölçüsüyle yazılır. Ancak beyit nazım birimi ve aruz ölçüsüyle yazılmış nefeslere de rastlanmaktadır. Özellikle Hatâ-yî, Pîr Sultan, Kul Nesîmî, Mehmed Ali Hilmi Dede Baba, Rıza Tevfik, Sâmih Rifat güzel nefesler söylemişlerdir. Nefesler halka hitap ettiklerinden ilâhilere göre daha sade bir dille söylenir. Bektaşîler'de nefes okunurken herhangi bir şey yenilmez, içilmez ve konuşulmaz. Nefes okunup bitince okuyana, "Aşk olsun", nefesi okuyan mürşid ise, "Nefesiniz var olsun" denir. Nefeslerin konusunu genellikle vahdet-i vücud anlayışı, Ehl-i beyt ve on iki imam muhabbeti oluşturur.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 541; Serrâc, *el-Lüma*, s. 424; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd), Kahire 1966, s. 241; Herevî, *Menâzilü's-sâ'irîn*, Kahire 1310, s. 40; Gazzâlî, *İhyâ*, Kahire 1358/1939, III, 17; Bakî, *Şerh-i Şahtıyyât*, Tahran 1360 hş./1981, s. 152, 199, 339, 382, 565; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Tahran 1346 hş., s. 178; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 530, 537; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 257, 513; a.m.f., *Fuşûş* (Afîfî), s. 144; Kâşânî, *İşlâhâtü's-ş-şufiyye*, s. 94; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikin*, Ka-

hire 1403/1983, III, 194; İbnü'l-Hatîb, *Ravzatü't-ta'rif* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Kahire 1968, s. 588, 598; Abdurrahman-ı Câmî, *Nefeâtü'l-üns* (nşr. Mahmûd Abîdî), Tahran 1370 hş., s. 263, 387, 395, 543; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), I, 142; Nurettin Albayrak, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 408.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

NEFESZÂDE İBRÂHİM

(ö. 1060/1650)

Gülzâr-ı Savâb adlı eserin müellifi, hattat.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. İstanbullu olup babası Hz. Hasan ve Hüseyin soyundan müderris, hattat Amasyalı Mustafa Nefeszâde'dir. İlim tahsili sırasında babasından yazı meşkine başladı. Bu alanda hevesi ve yeteneği görülünce hattat Demircikulu Yûsuf Efendi'den sülüs ve nesih yazılarını meşkederek icâzet aldı. Kaynaklarda hat sanatında hocasının ve o dönem hattatlarının üstünde bir başarı sağladığı kaydedilmektedir. Fakat yazıda ulaştığı seviyeyi gösterecek bir örnek bulunamamıştır. Nefeszâde'nin asıl şöhreti hat sanatının ana kaynaklarından olan *Gülzâr-ı Savâb** adlı eserinden gelmektedir. Bu eser hat, tezhip ve minyatür gibi kitap sanatlarının alet ve malzemeleri, teknikleri konusunda yapılmış en önemli çalışmadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Atâi, *Zeyl-i Şekâik*, II, 458; Suyolcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4359, vr. 29; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 42, 545, 739; Osmanlı Müellifleri, I, 168; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 96; Muhittin Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah: Hayatı, Talebeleri, Eserleri*, İstanbul 1992, s. 53.

MUHİTTİN SERİN

NEFESZÂDE SEYYİD İSMÂİL EFENDİ

(ö. 1090/1679)

Osmanlı hattatı.

İstanbul'da doğdu. Suyolcuzâde onun *Gülzâr-ı Savâb* müellifi Nefeszâde Seyyid İbrâhim Efendi'nin oğlu olduğunu yazarsa da Müstakimzâde aralarında sadece akrabalık ilişkisi bulunduğunu belirtmektedir. Aklâm-ı sitteyi Hâlid Erzurûmî'den meşkedip icâzet alan Nefeszâde, Şeyh Hamdullah tavrının zamanındaki yegâne temsilcisiydi. Bundan dolayı Suyolcuzâde Mustafa Eyyûbî'den hat öğrenimini ta-

mamlayıp icâzet alan meşhur hattat Hâfız Osman, Şeyh Hamdullah tavrına merak sarınca yeni baştan Nefeszâde'ye devam etmeye başlamış ve kendi üslûbunu bu birikimin üstüne kurmuştur. Müstakimzâde, Nefeszâde'nin karnının büyük olmayıp da yazı altlığını dizinin üstüne rahatlıkla yerleştirebilseydi hattının Şeyh Hamdullah'inkinden ayırt edilemeyeceğini belirtir. 1090'da (1679) vefat eden Nefeszâde'nin kabri bilinmemektedir. Nefeszâde'nin zamanımıza ulaşan eserleri arasında nesih hattıyla üç mushaf (Türkp petrol Vakfı Ktp., nr. 65, 173; Sakıp Sabancı Müzesi, nr. 261), bir mushaf cüzü (1. cüz, Hâfız Osman'la müşterek, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 427) ve sülüs-nesih meşki (Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, Ekrem Hakkı Ayverdi hat koleksiyonu) tesbit edilebilmiştir. Nefeszâde'nin talebeliği arasında Âhenî Mehmed Çelebi, Ahmed Nâdî, Bedâvîzâde Süleyman, Eyyûbzâde Mehmed, Hüseyin Can, Mehmed Enis, Mehmed Selim, Muhammed Sırrüddin Mısırlı, Mîr Mehmed b. Hüseyin Paşa, Mehmed Şevki, Mehmed Küçükçelebi, Muhammed el-Hâfız, Mustafa Nigâhî, Şeyh Mehmed Şühûdî ve Şeyh Osman Nâyî (Mî'râciyye sahibi) sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Suyolcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 132; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 129; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305, s. 102-103; *Sicill-i Osmânî*, I, 354; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 102; Uğur Derman, "İsmail, Nefeszâde", *TA*, XX, 303. M. UĞUR DERMAN

NEFHÂ

(النفحة)

Kıyametin kopması, ayrıca insanların yeniden diriltilmesi için sûra yapılacak üfleviş anlamında Kur'an'da geçen bir kavram (bk. SÜR).

NEF'Î

(نفعى)

(ö. 1044/1635)

Hiciv ve kasideleriyle ünlü divan şairi.

Âlî Mustafa Efendi'nin *Mecmau'l-bahreyn* adlı eserindeki bilgilerden ve Hâfız Ahmed Paşa'nın 1034'te (1625) sadarete gelişi üzerine ona yazdığı kasidesinde kendi hayatına dair düştüğü kayıtlardan hareketle 980 (1572) yıllarında doğduğu tah-

min edilmektedir. Asıl adı Ömer olup Erzurum'un Pasinler (Hasankale) ilçesindedir. Pasinler sancak beyi Mirza Ali'nin torunu, Mıncıgerd (Sarıkamış) sancak beyi Mehmed Bey'in oğludur. Soyunun Dulkadiroğulları'na, Çağatay veya Timurular'a tâbi Çağatay Türkleri'ne dayandığına dair kayıtlar tartışmalıdır. Kırım hanına nedimlik yaptığı anlaşılabilir babası da şairdir. Babasına dair bilgi verdiği ve, "Peder değil bu belâ-yı siyahıya başıma" mısraının yer aldığı hiciviyesinde onun Kırım'a giderek rahat bir ömür sürdüğü, ardında bıraktığı ailesinin yoksul ve korumasız kaldığı anlaşılmaktadır. Genç yaşta şiirle ilgilenen Nef'î eğitim hayatına Pasinler'de başladı, Erzurum'da devam etti, bu arada Farsça öğrendi. Önceleri "Darrî" mahlasını kullanan şaire Gelibolulu Âlî tarafından "Nef'î" mahlası verildi. Defterdarlık göreviyle Erzurum'da bulunan Âlî'ye olan yakınlığı dikkate alınırca Nef'î'nin şiir sanatı ve edebî bilgiler yanında Fars kültürüyle alâkâli gelişimini de Âlî aracılığı ile sağlamış olduğu düşünülebilir. Nitekim onun kendi üzerindeki tesirini "sühan" redifli kasidesinde yansıtmış, tez-kire yazarı Riyâzî de bir hiciv kitasında bu ilişkiyi dile getirmiştir.

I. Ahmed'in (1603-1617) ilk saltanat yıllarında İstanbul'a giden Nef'î'nin sadrazam tarafından Sultan Ahmed'e tanıtıldığı muhakkaktır. Nef'î sunduğu kasidelerle kısa zamanda sultanın iltifatını kazanarak yakınları arasına girmiş ve ilk olarak Dîvân-ı Hümâyûn'da maden mukâtaacılığı görevine getirilmiştir. Daha sonra mukâtaa kâtipliği, kısa bir müddet sürgüne gönderildiği Edirne'de Murâdiye mütevelliliği ve İstanbul'da cizye (haraç) muhasebeciliği görevlerinde bulundu (Naîmâ, III, 235). Dört padişah döneminde yaşayan Nef'î, IV. Murad devrinde sanatının ve şöhretinin zirvesine ulaştı, kendisi gibi sert yaratılışlı olan padişahla yakınlık kurarak onun sevgisini ve iltifatını kazandı. Devrin ileri gelenlerine sunduğu kasideler ve şiir sanatındaki başarısı ile devlet erkânından takdir gördü. Methiyeleri vesilesiyle aldığı câizeler kendisine ne kadar itibar edildiğini gösterir. Ancak istikrarsız kişiliği yüzünden çevresiyle kurduğu ilişkileri devam ettiremedi. Yakın dostları dahil insanları rencide edecek derecede sövgüye varan hicivler yazmaktan geri durmadı. Hırçın kişiliği ve davranışları, özellikle sınır tanımayan yergileri gözden düşmesine ve devlet adamlarının hedefi durumuna gelmesine yol açtı. Kıskaçlıklara sebep olan şöhretinin de etkisiyle sıkıntılar yaşadı, şiirlerinden anlaşıldığına göre üç defa görevinden uzaklaştırıldı.